

آزادی بیان و اطلاعات در اسناد منطقه‌ای

استاد راهنما: دکتر ویژه

پس از گذشت قرن‌ها از حضور مطبوعات در عرصه‌های اجتماعی و بین‌المللی، دولت‌ها و سازمان‌ها به فکر ایجاد نظام حقوق بین‌المللی ارتباطات افتادند. اما علاوه بر کوشش‌های بین‌المللی، در دهه‌های اخیر کشورهایی که تقریباً از فرهنگ‌های شبیه به هم برخوردار بودند و اکثراً در منطقه جغرافیایی نزدیک به هم زندگی می‌کردند، به فکر عهدنامه‌ها و مصوبات درون منطقه‌ای افتادند. این تلاش‌ها با همت کشورهای اروپایی شروع شد و پس از آن به ترتیب کشورهای آمریکایی، آفریقایی، اتحادیه عرب، آسیایی و همچنین کشورهای اسلامی تصمیماتی اتخاذ کردند. در این مقاله سعی دارم با بیان چگونگی شکل‌گیری این تصمیمات، نقاط افتراق و اشتراک این نظامات را با تمرکز صرف بر «آزادی بیان و اطلاعات» بررسی کنم.

قاسم صفایی‌نژاد

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه دانشگاه علامه طباطبائی

آزادی بیان و اطلاعات در اسناد منطقه‌ای

قاسم صفایی نژاد

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه

دانشگاه علامه طباطبایی

استاد راهنما: دکتر ویژه

پاییز 89

www.safaeinejad.blogspot.com

چکیده

آزادی آرمان شکوهمند بشری است. هنگامی که افراد صحبت از آزادی می‌کنند تفاسیر و مفاهیم مختلفی از آن را مدنظر قرار می‌دهند. طیف گسترده مفهوم انتزاعی آزادی، سبب شده است که بحث‌های مختلفی میان اقوال گوناگون صورت بگیرد. آزادی بیان و آزادی رسانه‌ها هم درگیر همین مسئله هستند و جوامع گوناگون در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت و با فرهنگ‌های مختلف تفسیر خود را ارائه کرده‌اند. گاهی جامعه‌ای ادعای آزادی کامل برای رسانه‌ها داشته است و گاهی اختناق نصیب رسانه‌ها بوده است و هم‌چنین اکثراً بین این دو و البته خودسانسوری.

پس از گذشت قرن‌ها از حضور مطبوعات در عرصه‌های اجتماعی و بین‌المللی، دولت‌ها و سازمان‌ها به فکر ایجاد نظام حقوق بین‌المللی ارتباطات افتادند. البته قبل از این نیز حقوق ارتباطات بین‌الملل در حد ارتباطات دریایی و زمینی و... وجود داشت، لکن این حقوق ارتباطات فیزیکی، دچار تغییرات ماهوی شد تا به حقوق ارتباطات جمعی تغییر پیدا کند. اما علاوه بر کوشش‌های بین‌المللی، در دهه‌های اخیر کشورهایی که تقریباً از فرهنگ‌های شبیه به هم برخوردار بودند و اکثراً در منطقه جغرافیایی نزدیک به هم زندگی می‌کردند به فکر عهدنامه‌ها و مصوبات درون منطقه‌ای افتادند. این تلاش‌ها با همت کشورهای اروپایی شروع شد و پس از آن به ترتیب کشورهای آمریکایی، آفریقایی، اتحادیه عرب، آسیایی و هم‌چنین کشورهای اسلامی تصمیماتی اتخاذ کردند.

در این مقاله سعی دارم با بیان چگونگی شکل‌گیری این تصمیمات، نقاط افتراق و اشتراک این نظامات را با تمرکز صرف بر «آزادی بیان و اطلاعات» بررسی کنم.

مقدمه

آزادی بیان و اطلاعات همانند واژه «آزادی» یک مفهوم نسبی است و نه یک پدیده مطلق. معنی و عملکرد آزادی بیان و اطلاعات در طول تاریخ و در عصر کنونی تحت فرهنگ‌ها و نظام‌های سیاسی و اقتصادی مختلف، متفاوت بوده است. از جنبه علمی، فلسفی و پژوهشی نیز ما یک تعریف جامع از آزادی بیان و اطلاعات که مورد قبول همه دانشمندان رشته ارتباطات و رسانه‌ها باشد، نداریم. سنجش و ردیف‌بندی آزادی بیان پس از نیم قرن چالش در میان کارشناسان و دست‌اندرکاران علوم اجتماعی نتوانسته است این معما را حل کرده، یک فرمول و تعریف عالمگیر به وجود آورد. به همین دلیل دولت‌ها و سازمان‌ها برای قانونمند کردن نحوه ارتباطات مؤثر بر خود، سعی کرده‌اند به توافقاتی با هم برسند. سازمان‌های بین‌المللی از طرفی و کشورهای نزدیک به هم از لحاظ جغرافیایی و همچنین فرهنگی از طرف دیگر تلاش‌های گسترده‌ای در جهت توافقات بین کشورها انجام داده‌اند. در این خصوص، مهم‌ترین تلاش‌ها را «شورای اروپا»¹ که اکنون در حدود 50 کشور در آن عضویت دارند، انجام داده است.

Council of Europe - ¹

بخش نخست: ابزارهای حقوقی شورای اروپا

قدمت و وسعت تصمیم‌ها و مصوبه‌های «شورای اروپا» درباره آزادی اطلاعات، در مقایسه با سازمان‌های بین‌الدول کشورهای آمریکایی و آفریقایی بسیار بیشتر است. مقررات‌گذاری‌های مهم شورای مذکور در این زمینه، در چارچوب‌های مختلفی که در شکل (1) مشاهده می‌کنید، صورت گرفته‌اند.

1. عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی

«عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی»، که در 4 نوامبر 1950 در رم به امضای نمایندگان دولت‌های اروپای غربی رسید و از 3 نوامبر 1953 به مورد اجرا درآمد، مکمل «اعلامیه جهانی حقوق بشر» محسوب می‌شود. آنگونه که از مقدمه عهدنامه استنباط می‌شود، اهداف این عهدنامه به شرح زیر است:

- پیشرفت وحدت اروپا
 - معرفی مظاهر مشترک دموکراسی‌های اروپایی
 - تضمین جمعی برخی از حقوق «اعلامیه جهانی حقوق بشر»
- به عبارت دیگر دولت‌های اروپایی با الحاق به این عهدنامه، نه تنها حقوق و آزادی‌های آن را به «رسمیت» می‌شناسند، بلکه کوشش می‌کنند که احترام به آن را «تضمین» نمایند. به همین منظور از سوی «شورای اروپا» نهادهای خاصی با عناوین زیر پیش‌بینی گردید:

- کمیسیون حقوق بشر
- دیوان اروپایی حقوق بشر
- کمیته وزیران

عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی

اعلامیه شورای اروپا درباره وسایل ارتباط جمعی و حقوق بشر

اعلامیه کمیته وزیران شورای اروپا در مورد آزادی بیان و اطلاعات

عهدنامه اروپایی تلویزیون فرامرزی

اعلامیه شورای اروپا درباره آزادی ارتباطات در اینترنت

شکل (1) - ابزارهای حقوقی «شورای اروپا»

بسیاری از حقوقدانان معتقدند که «عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی» به سبب دارا بودن خصوصیت قرارداد بین‌المللی و برخورداری از یک دادرسی قضایی واقعی، بر «اعلامیه جهانی حقوق بشر» و «میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی» برتری دارد. زیرا شورای اروپا، دولت‌هایی را که دارای مفهوم مشابهی از دموکراسی هستند، گرد هم آورده است و به همین جهت در محدود ساختن حاکمیت آن‌ها، با دشواری‌های نسبتاً کمتری روبروست. (متمدن‌نژاد، 1388) توجه نگارنده به ماده 10 این عهدنامه معطوف است که درباره موضوع این مقاله - آزادی بیان و اطلاعات - سخن رانده شده است.

ماده 10 عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی

در عهدنامه مذکور، مقررات ویژه‌ای در مورد حق آزادی بیان و از جمله آزادی مطبوعات و اطلاعات پیش‌بینی شده است. ماده 10 عهدنامه در این زمینه، چنین مقرر داشته است:

▪ «1. هر کس دارای حق آزادی بیان است. این حق، شامل آزادی عقیده و آزادی دریافت یا انتقال اطلاعات یا افکار، بدون امکان مداخله مقامات دولتی و بدون توجه به مرزهاست. ماده حاضر مانع آن نمی‌شود که دولت‌ها، مؤسسات رادیو، سینما یا تلویزیون را به رعایت نظام کسب اجازه فعالیت، ملزم سازند.»

▪ «2. به کار بستن این آزادی‌ها متضمن تکالیف و مسئولیت‌هایی است. این تکالیف و مسئولیت‌ها، ممکن است تابع برخی تشریفات، شرایط محدودیت‌ها یا ضمانت اجراها - که در قانون پیش‌بینی شده‌اند و در یک جامعه دموکراتیک، اقدامات ضروری برای امنیت ملی، تمامیت ارضی یا امنیت عمومی، دفاع از نظم و پیشگیری جنایت، حمایت سلامت یا اخلاق، حمایت شهرت و حیثیت یا حقوق دیگران و جلوگیری از افشای اطلاعات محرمانه یا تضمین اقتدار و بی‌طرفی قوه قضاییه را تشکیل می‌دهند - قرار می‌گیرد.»

تفاوت‌ها و تعارضات ماده 10 با تصمیمات بین‌المللی

ماده 10 «عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی» از جهات گوناگونی با مواد مشابه آن در «اعلامیه جهانی حقوق بشر» و «میثاق حقوق مدنی و سیاسی» تفاوت دارد:

1. در اعلامیه جهانی حقوق بشر، به دلیل وجود مباحث روز (جریان مبارزه ضدکمونیستی)، پیشنهاد افزودن «حق داشتن عقاید» بر «حق بیان» پذیرفته شده بود و بنابراین برای هر کس حق آزادی عقیده و آزادی بیان پیش‌بینی کرده‌اند. این تضمین دوگانه، تفاوت طرز رسیدگی حقوقی مربوط به هر کدام از این آزادی‌ها را مشخص می‌سازد. زیرا «عقیده» یک امر کاملاً درونی به شمار می‌رود و به همین لحاظ به طور مطلق آزاد و تعرض‌ناپذیر است اما «بیان» عقیده وضع دیگری پیدا می‌کند و ضرورت حراست حقوق دیگران یا منافع برتر از آن، می‌تواند در این زمینه محدودیت‌هایی پدید آورد.

اما در عهدنامه اروپایی، «آزادی عقیده» اساس آزادی بیان محسوب می‌شود. به عبارت دیگر، آزادی بیان حق کسی است که عقیده دریافت یا انتقال اطلاعات و افکار را داراست.

2. در ماده 10 عهدنامه اروپایی، فقط آزادی دریافت و آزادی انتقال اطلاعات تضمین شده‌اند و در آن عنصر «جستجوی آزادانه اطلاعات» وجود ندارد. هر چند که در سال 1970 «مجمع پارلمانی» شورای اروپا به «کمیته وزیران» مأموریت داد تا عهدنامه اروپایی را گسترش دهند و آزادی جستجوی اطلاعات را در آن بگنجانند.

3. ماده 10 عهدنامه حاوی محدودیت‌های نسبتاً متعددی است که به طور صریح مشخص نشده‌اند. به این طریق، موقعی که گفته می‌شود دولت‌ها می‌توانند مؤسسات رادیو، سینما و تلویزیون را به تبعیت از نظام کسب اجازه فعالیت ملزم سازند، آیا منظور کسب اجازه قبل از تأسیس یک مؤسسه است؟ یا یک نظام نظارت و سانسور بر تولید مورد توجه است؟

به طور کلی تدوین کنندگان عهدنامه اروپایی با وجود تمام کوشش‌های خود برای مشخص ساختن جزئیات محدودیت‌ها، به بیان صریح و دقیق آن‌ها توفیق نیافته‌اند. در صورتی که کارهای کنفرانس سال 1948 ملل متحد درباره آزادی اطلاعات که الهام‌بخش آنان قرار گرفته بود، در این زمینه به شیوه‌های بهتری منتهی شده بود. (دنيس بارلت)

2. اعلامیه شورای اروپا درباره وسایل ارتباط جمعی و حقوق بشر

شورای اروپا از سال 1966 برای هماهنگ ساختن قوانین مطبوعاتی مختلف کشورهای اروپایی اقداماتی آغاز کرد که منجر به تصویب «اعلامیه شورای اروپا درباره وسایل ارتباط جمعی و حقوق بشر» در سال 1970 در جریان اجلاس عادی «مجمع پارلمانی» گردید.

متن این اعلامیه شامل سه بخش مختلف است:

بخش اول- به شرایط حقوقی و استقلال مطبوعات و سایر وسایل ارتباط جمعی اختصاص یافته است. این

بخش شامل چندین بند به شرح زیر است:

▪ وسایل ارتباط جمعی در معرفی و بررسی مسائل مربوط به منافع عمومی، نقش اساسی به عهده دارند.

▪ حق استفاده از آزادی بیان، باید برای وسایل ارتباط جمعی اعمال شود.

▪ حق مذکور باید متضمن آزادی جستجو، دریافت، انتقال، انتشار و اشاعه اطلاعات و افکار باشد و این امر، برای قوی عمومی وظیفه مربوط به انتقال اطلاعات راجع به مسائل منافع عمومی در حدود منطقی و برای وسایل ارتباط جمعی، وظیفه تدارک آگاهی‌های جامع و متنوع درباره امور عمومی را ایجاب می‌کند.

در بندهای بعدی نیز راجع به استقلال وسایل ارتباط جمعی در مقابل کنترل دولت، وضعیت سازمان داخلی وسایل ارتباط جمعی، حمایت از استقلال آن‌ها در برابر خطرات انحصارها و آزادی فعالیت خبرنگاران در خارجه مباحثی مطرح شده است که در توضیح این بندها به این مطلب بسنده می‌کنم که سازمان داخلی وسایل ارتباط جمعی باید آزادی بیان نویسندگان و استقلال عمل آن‌ها را تضمین کند و همچنین انحصار این وسایل دست هیچ گروهی (نه دولت و نه مؤسسات خصوصی) نباشد.

بخش دوم- به اقدامات لازم برای تضمین مسئولیت مطبوعات اختصاص یافته است.

بخش سوم- در مورد اقدامات ضروری برای حمایت فرد در برابر هر گونه مداخله علیه حق احترام زندگی خصوصی وی صحبت شده است.

در مورد این اعلامیه ذکر این نکته ضروری است که مجمع پارلمانی شورای اروپا، این اعلامیه را به منزله یک «اعلامیه معرف هدف» تلقی کرده است. یعنی این اعلامیه حاوی نکات متعددی است که «کمیته وزیران» می‌تواند با استفاده از آن قوانین مربوط را تصویب کند و یا سازمان‌های حرفه‌ای را به انجام آن

تشویق نماید. منتهی این اعلامیه به هیچ وجه برای سازمان‌ها و دولت‌ها الزام‌آور نیست و تنها برای «مجمع پارلمانی» تعهدآور است.

3. اعلامیه کمیته وزیران شورای اروپا در مورد آزادی بیان و اطلاعات

این اعلامیه دارای مقدمه و سه بخش است که توسط کمیته وزیران در 1982 صادر شد. در مقدمه این اعلامیه بر ضرورت مقابله با نقض آزادی بیان و اطلاعات و نقش احترام به اصول اخلاقی روزنامه‌نگاری در حراست از این آزادی تأکید شده است.

بند نخست اعلامیه به بستگی قاطع کشورهای عضو شورا به اصول آزادی بیان و اطلاعات، به عنوان عنصر بنیادی یک جامعه دموکراتیک کثرت‌گرا اشاره دارد.

بند دوم بیان‌کننده هدف‌هایی است که شورا در زمینه اطلاعات و وسایل ارتباط جمعی دنبال می‌کند. از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ممنوعیت سانسور محتویات رسانه‌ها
- گسترش دسترسی همگانی به اطلاعات
- توسعه امکان بحث و بررسی آزادانه افراد درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
- افزایش رسانه‌های مستقل و خودمختار

بند سوم اعلامیه بر ضرورت توسعه همکاری‌های کشورهای عضو شورا، در جهت دفاع از حق هر فرد برای اعمال آزادی بیان و اطلاعات و پیشبرد تحقق این آزادی از طریق آموزش‌های مربوط به آن و همچنین نقش جریان آزاد اطلاعات در کمک به تفاهم بین‌المللی و شناخت بیشتر اعتقادات و سنت‌های کشورهای و احترام به گوناگونی عقاید و غنی‌سازی فرهنگ تأکید دارد و توصیه می‌کند که تکنولوژی ارتباطاتی باید در خدمت توسعه زمینه‌های آزادی بیان و اطلاعات باشد.

4. عهدنامه اروپایی تلویزیون فرامرزی

شورای اروپا از اواسط دهه 1980 برای هماهنگی با پیشرفت تکنولوژی ماهواره‌های پخش مستقیم تلویزیونی و فراملی، به تدارک یک سند حقوقی منطقه‌ای همت گماشت و در سال 1989 «عهدنامه اروپایی تلویزیونی فرامرزی»^۳ از سوی دولت‌های عضو شورا به تصویب رسید. این عهدنامه مقررات مخصوصی راجع به آزادی بیان و محدودیت‌های آن و همچنین حق همگان برای استفاده از اطلاعات را داراست.

آزادی بیان

در این قسمت از عهدنامه علاوه بر تأکید بر ماده 10 عهدنامه اروپایی حراست حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی، بیان شده است که «تمام عناصر خدمات برنامه‌ای، از حیث شکل و محتوای آن‌ها، باید به منزلت شخصی انسانی و حقوق بنیادی دیگران، احترام بگذارند. این عناصر به ویژه، نباید مغایر اخلاق حسنه و خصوصاً حاوی صور قبیحه باشند و همچنین نباید به ارزشگذاری خشونت پردازند و قابلیت برانگیختن تنفر و کینه نژادی را دارا باشند.»

حق همگان برای استفاده از اطلاعات

این قسمت از عهدنامه اروپایی تلویزیون فرامرزی حاوی نکاتی بدین شرح است:

- پیشرفت و گسترش مدام تکنولوژی‌های اطلاعات و ارتباطات باید در خدمت پیشبرد حق جستجو، دریافت...اطلاعات و افکار بدون توجه به مرزها به کار گرفته شوند.
- دولت‌ها به ایجاد تصمیمات حقوقی ضروری به منظور جلوگیری از لطمه وارد شدن به حق همگان برای استفاده از اطلاعات بر اثر اعمال حقوق انحصاری انتقال و پخش از سوی یک مؤسسه رادیو و تلویزیونی متعهدند.
- ایجاد «نظام سهمیه‌ای»^۴ برای دفاع از فرهنگ اروپا در مقابل تهاجم فرهنگی آمریکا.

3 - European convention on transfrontier television

4 - نظام سهمیه‌ای بیان می‌کند که حتماً بیشترین سهم زمان‌بندی پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی باید به آثار اروپایی اختصاص یابد.

5. اعلامیه شورای اروپا درباره آزادی ارتباطات در اینترنت

پس از عهدنامه اروپایی تلویزیونی فرامرزی و با ظهور تکنولوژی‌های جدید ارتباطی از جمله اینترنت، شورای اروپا با توجه به استفاده روزافزون کشورها از شبکه جهانی اینترنت به فکر تدوین و تصویب مقررات مربوط به اینترنت برای جلوگیری از چالش‌های حقوقی ناشی از آن افتاد. بدین منظور کمیته وزیران شورای اروپا، در سال 2003 «اعلامیه آزادی ارتباطات در اینترنت» را به تصویب رساند. اصول هفتگانه این اعلامیه بدین شرح است:

- **مقررات مربوط به محتوای اینترنت:** دولت‌های عضو نباید محتواهای منتشر شده از طریق اینترنت را با محدودیت‌های خارج از آنچه برای سایر وسایل انتشار محتواها اعمال می‌شوند، مقید سازند.
- **خودنظام‌دهی یا نظام‌دهی مشترک:** دولت‌های عضو باید خودنظام‌دهی یا نظام‌دهی مشترک با سایر کشورها در مورد محتواهای منتشر شده از طریق اینترنت را تشویق کنند.
- **عدم کنترل قبلی دولت:** اقتدارهای عمومی نباید از طریق اقدامات کلی متوقف‌سازی یا صافی‌گذاری، از دسترسی اطلاعات و سایر ارتباطات اینترنتی بدون توجه به مرزها، جلوگیری کنند. (البته با در نظر گرفتن شرایط قانونی خاص که مقامات ملی صلاحیت‌دار تشخیص می‌دهند.) این امر مانع آن نیست که برای حمایت کودکان و نوجوانان صافی‌هایی نصب شوند.
- **از میان برداشتن موانع مشارکت افراد در جامعه اطلاعاتی:** دولت‌های عضو باید دسترسی همگان به تمام خدمات اینترنتی را به گونه‌ای غیرتبعیض‌آمیز و به قیمتی منطقی، ترغیب و تشویق کنند.
- **آزادی تدارک خدمات از طریق اینترنت:** تدارک خدمات از طریق اینترنت، نباید تنها به سبب طبیعت وسایل انتقال مورد استفاده در این زمینه، در حوزه شمول نظام‌های مجوز ویژه قرار گیرد. تدارک‌دهندگان خدمات باید اجازه داشته باشند در یک چارچوب مقرراتی مناسب که دسترسی غیرتبعیض‌آمیز آنان به شبکه‌های ملی و بین‌المللی ارتباطات دور را تضمین نمایند، به فعالیت بپردازند.

▪ **مسئولیت محدود تدارک‌دهندگان خدمات برای محتوای منتشر شده از طریق اینترنت:** دولت‌های عضو نباید تدارک‌دهندگان خدمات را مجبور کنند بر محتوای منتشر شده به وسیله اینترنت، که آنان امکان دسترسی به آن‌ها را فراهم می‌سازند، آن‌ها را انتقال می‌دهند یا ذخیره می‌نمایند، نظارت کنند و فعالانه به جستجوی اقدام‌ها و وضعیت‌های معرف فعالیت‌های غیرقانونی بپردازند. دولت‌های عضو باید مراقبت نمایند که تدارک‌دهندگان خدمات، در حالی که وظیفه آنان به موجب قانون‌گذاری‌های ملی، به انتقال اطلاعات و یا ایجاد دسترسی به اینترنت محدود می‌شود، مسئول محتوای منتشر شده از طریق اینترنت تلقی نگردند. البته در صورتی که وظیفه تدارک‌دهندگان خدمات وسیع‌تر باشد، دولت‌های عضو می‌توانند در چارچوب قانون درخواست‌هایی نظیر مسدود کردن راه دسترسی به اطلاعات غیرقانونی از آنان داشته باشند.

▪ **عدم افشای هویت کاربران:** دولت‌های عضو باید به منظور تأمین حمایت افراد در برابر نظارت‌های مستقیم بر ارتباطات اینترنتی و تسهیل بیان آزاد اطلاعات و افکار، اراده کاربران اینترنت در مورد عدم افشای هویت آنان را محترم بشناسند. البته این امر مانع اقدامات دولت در چارچوب قانون برای یافتن نشانه‌های کسانی که مسئول اعمال مجرمانه هستند، نیست.

ابزارهای حقوقی «اتحادیه اروپایی»

اتحادیه اروپایی در سال 1957 به منظور ایجاد «بازار مشترک اروپا» با مشارکت 6 کشور تشکیل شد و در سال 2007 از عضویت 25 کشور برخوردار بوده است. قرارداد تأسیس آن با هدف لغو پرداخت حقوق گمرکی، از میان برداشتن محدودیت‌های جریان آزاد کالاها، افراد، خدمات و سرمایه‌ها در جهت حفظ رقابت در بازارهای داخل پدید آمده است. ابزارهای حقوقی اتحادیه اروپایی نیز بر اساس هدف اصلی آن برای تأمین و توسعه آزادی فعالیت‌های اقتصادی و از جمله آزادی فعالیت‌های ارتباطی و در چارچوب این هدف، تدوین و تصویب شده‌اند. (معمدنژاد، 1388)

ابزارهای حقوقی «اتحادیه اروپایی» را می‌توانید در شکل (2) مشاهده کنید.

اصول بنیادی مقررات حقوقی اتحادیه اروپایی

حق آزادی بیان و اطلاعات در «منشور حقوق بنیادی» اتحادیه اروپایی

شکل (2) - ابزارهای حقوقی اتحادیه اروپایی

1. اصول بنیادی مقررات حقوقی اتحادیه اروپایی

اصول بنیادی مقررات حقوقی اتحادیه اروپایی را می‌توان شامل سه اصل «آزادی جریان کالاها، اشخاص و سرمایه‌ها»، «آزادی عرضه خدمات» و «آزادی رقابت» دانست. این اصول بنیادی در متن‌های حقوقی مختلف مصوب اتحادیه اروپایی، در زمینه حقوق ارتباطات به طور عام و در مورد حقوق ارتباطات جمعی به طور خاص انعکاس یافته‌اند.

- **جریان آزاد و عرضه آزاد:** در مقدمه «رهنمود اتحادیه اروپایی درباره تلویزیون بدون مرز» آمده است که جریان آزاد برنامه‌های تلویزیونی یک اصل اساسی تلقی می‌شود و بر همین مبنا تأکید شده است: «دولت‌های عضو، آزادی دریافت برنامه‌های تلویزیونی را تأمین می‌کنند و از پخش برنامه‌های سایر دولت‌های عضو در قلمرو خود، بر اساس هماهنگی‌های طرف توجه در رهنمود حاضر، ممانعت به عمل نمی‌آورند.»
 - **رقابت آزاد:** اصل رقابت آزادانه در فعالیتهای اقتصادی و از جمله، فعالیت‌های ارتباطی و رسانه‌ای، بر اساس مقررات مندرج در قرارداد تأسیس اتحادیه اروپایی استوار است. به موجب ماده 81 این قرارداد هر گونه تصمیم و اقدامی که به تجارت بین دولت‌ها لطمه وارد کند و به ممانعت یا محدودیت رقابت در داخل بازار مشترک منجر شود، ممنوع گردیده است. ضرورت تأمین و تضمین رقابت آزاد اقتصادی در فعالیتهای مربوط به ارتباطات در جمله‌های زیر که در رهنمودهای مختلف اتحادیه اروپایی تصویب شده است، مشهود است:
- ✓ تبلیغ بازرگانی گول زننده می‌تواند به رقابت در عرضه بازار مشترک، لطمه وارد کند.

✓ ضرورت مشخص کردن عملکردهای راجع به تبلیغات بازرگانی مقایسه را که می‌توانند به رقابت آسیب برسانند.

✓ دولت‌های عضو باید به منظور حمایت از حق استفاده از اطلاعات و تأمین دسترسی گسترده همگان به برنامه‌های پخش تلویزیونی رویدادهای پراهمیت برای جامعه، اقدامات ضروری انجام دهند.

2. حق آزادی بیان و اطلاعات در «منشور حقوق بنیادی» اتحادیه اروپایی

در «منشور حقوق بنیادی» فصول گوناگونی درباره حقوق بنیادی افراد جامعه در نظر گرفته شده است؛ شامل فصلی مختص به منزلت انسانی، آزادی‌ها، برابری، همبستگی، شهروندی و ... با توجه به توجه صرف نگارنده به آزادی بیان و اطلاعات 2 ماده از این منشور انتخاب شده است:

در ماده 11 که به «آزادی بیان و اطلاعات» اختصاص یافته است، بیان شده است:

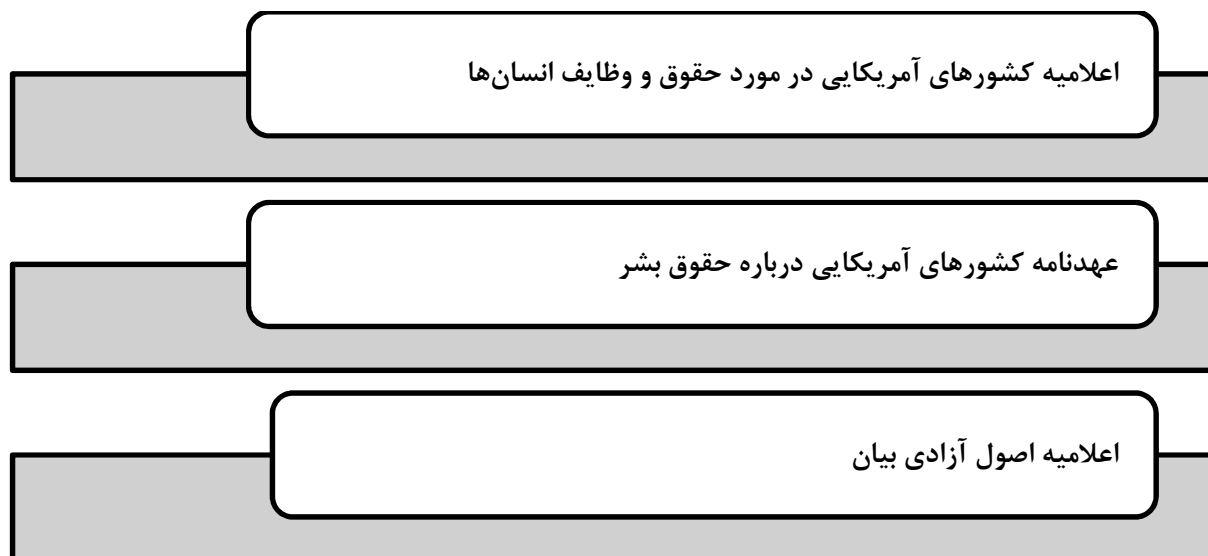
- 1. هر کس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی عقیده و آزادی دریافت و انتقال و انتشار اطلاعات یا افکار، بدون امکان مداخله مقامات عمومی و بدون توجه به مرزهاست.
- 2. آزادی رسانه‌ها و کثرت‌گرایی آن‌ها مورد احترام است.

همچنین بر اساس ماده 42 منشور، «حق دسترسی به اسناد اداری» نیز پیش‌بینی شده است:

- هر شهروند اتحادیه اروپایی یا هر شخص حقیقی یا حقوقی دارای سکونت یا دارای مقر کار در یک کشور عضو این اتحادیه، حق دسترسی به اسناد پارلمان اروپایی، شورا و کمیسیون اروپایی را داراست.

بخش دوم: ابزارهای حقوقی سازمان کشورهای آمریکایی

«سازمان کشورهای آمریکایی»^۵ مرکب از 35 کشور در قاره آمریکا نیز مانند «شورای اروپا»، در دهه‌های اخیر تصمیمات مهمی را برای حراست از آزادی‌های عقیده، بیان و اطلاعات اتخاذ کرده است. ابزارهای حقوقی مختلفی که در این منطقه از جهان تصویب شده است را در شکل (3) مشاهده می‌کنید:

شکل (3) - ابزارهای حقوقی سازمان کشورهای آمریکایی

1. اعلامیه کشورهای آمریکایی در مورد حقوق و وظایف انسان‌ها

این اعلامیه در نهمین کنفرانس بین‌المللی کشورهای آمریکایی در جمهوری کلمبیا (1948) به تصویب رسیده است و در ماده 4 خود تأکید می‌کند:

▪ هر کس حق آزادی عقیده، جستجوی اطلاعات و بیان و انتشار اندیشه‌های خود را داراست.

همچنین ماده 10 اعلامیه مذکور حق زیر را مشروع می‌شمارد:

▪ حق هر فرد برای جریان آزاد مکاتبات و غیرقابل تعرض بودن آنها.

2. عهدنامه کشورهای آمریکایی درباره حقوق بشر

این عهدنامه در سال 1969 در کاستاریکا به امضا رسید که در آن به آزادی‌های اندیشه، بیان و اطلاعات توجه خاصی مبذول شده است. از جمله در ماده 13 و 14 این عهدنامه نکات زیر مورد توجه قرار گرفته است:

- هر فرد حق آزادی اندیشه و بیان دارد. این حق، شامل آزادی جستجو، دریافت و اشاعه هر گونه اطلاعات و افکار، بدون توجه به مرزها، از طریق شفاهی یا نوشتاری، به شکل چاپی یا هنری یا هر نوع وسیله مورد انتخاب اوست.
- اعمال حق پیش‌بینی شده در بند پیش، نمی‌تواند مورد هیچ‌گونه سانسور قبلی قرار گیرد. اما این امر دارای مسئولیت‌های متعاقب است که به طور صریح از طریق قانون مشخص شده‌اند و برای موارد زیر ضروری هستند:

✓ الف- احترام به حقوق یا شهرت دیگران

✓ ب- حراست از امنیت ملی، نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی

- آزادی بیان را نمی‌توان از طرق یا وسایل غیرمستقیم، به ویژه با انحصارهای دولتی یا خصوصی مربوط به تهیه و تدارک یا اختصاص کاغذ، طیف‌های امواج الکترومغناطیسی، ابزارها و تجهیزات پخش، یا هر گونه اقدام دیگر به منظور ممانعت از انتقال و جریان افکار و عقاید، محدود کرد.
- نمایش‌های عمومی، بدون آنکه به مقررات پیش‌بینی شده در بند 2، لطمه وارد شود، ممکن است به موجب قانون و تنها برای نظام‌دهی طرز ورود یا دسترسی به آنها، به منظور حمایت اخلاقی کودکان و نوجوانان، تحت سانسور قرار گیرند.
- هر گونه تبلیغ به هواداری از جنگ، هر نوع دعوت به کینه و تنفر ملی، نژادی و مذهبی، که حاوی تحریک به خشونت باشد و همچنین هر گونه عمل غیرقانونی مشابه آن علیه هر فرد یا هر گروه از افراد معین، بر مبنای ملاحظات مربوط به نژاد، رنگ، مذهب، زبان یا منشأ ملی یا هر نوع انگیزه دیگر، به موجب قانون ممنوع است.
- هر فرد که از طریق عرضه مطالب نادرست یا اتهامات افتراآمیز مربوط به او در یک ارگان ارتباطی و انتشاری تأسیس شده به صورت قانونی و عرضه شده به مخاطبان عمومی، مورد هتک حرمت

واقع شود، حق دارد تصحیح یا پاسخ خود راجع به آن‌ها را از طریق همان ارگان، با توجه به شرایط مورد پیش‌بینی از طریق قانون، منتشر کند.

- در هیچ حالتی، تصحیح یا پاسخ مذکور، عاملان انتشار مطالب تخلف‌آمیز را از سایر مسئولیت‌های آن‌ها در برابر قانون، معاف نمی‌سازد.
- به منظور تأمین حراست مؤثر از حیثیت و شهرت دیگران، هر نشریه یا مؤسسه مطبوعاتی، سینمایی، رادیویی و تلویزیونی، دارای یک مدیرمسئول خواهد بود. این مدیرمسئول از هیچ مصونیتی برخوردار نخواهد بود و از هیچ وضعیت قانونی خاصی، استفاده نخواهد کرد.

3. اعلامیه اصول آزادی بیان

کمیسیون حقوق بشر کشورهای آمریکایی با تصویب «اعلامیه اصول آزادی بیان» نکات جالبی را در باب تأمین و تضمین آزادی بیان مورد توجه قرار داده است. مقدمه اعلامیه اصول آزادی بیان، حاوی دلایل توجیهی تدوین و تصویب اصول است که خود دارای نکات قابل توجهی به شرح زیر است:

- ایجاد هر گونه مانع برای آزادی مباحثه و تبادل نظر ممنوع است.
- با اشاره به اهمیت تضمین حق دسترسی افراد به اطلاعات نگهداری شده به وسیله دولت، تأثیر شفافیت هر چه بیشتر اقدامات دولتی در تقویت نهادهای دموکراتیک بیان شده است.
- آزادی مطبوعات، برای اعمال مؤثر و کامل آزادی بیان، جنبه اساسی دارد؛ یکی از ابزارهای ضروری دموکراسی مبتنی بر نمایندگی است و از طریق این آزادی است که افراد حق خود برای جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات را اعمال می‌کنند.
- آزادی بیان یک نیاز متعلق به دولت‌ها شناخته نمی‌شود بلکه یک حق بنیادی افراد به شمار می‌رود.

اصول اعلامیه

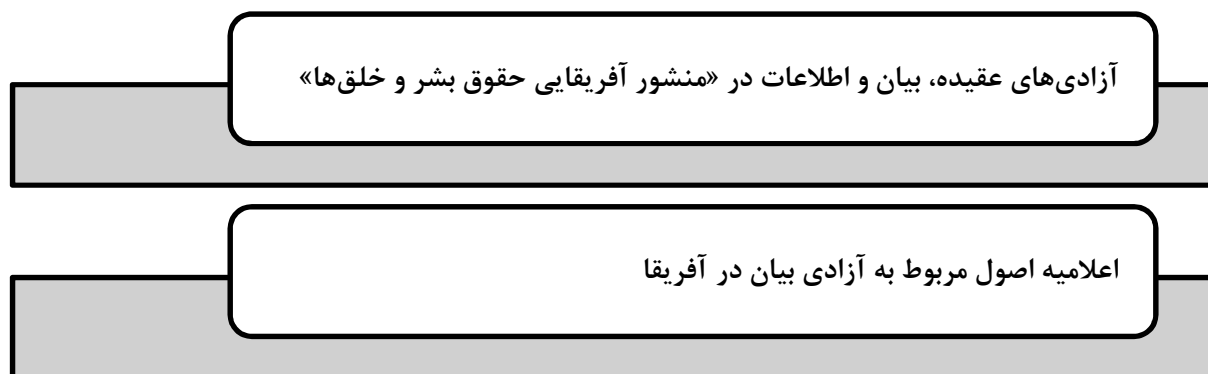
اعلامیه اصول آزادی بیان دارای 13 بند مختلف است که نمونه‌هایی از آن را با هم مرور می‌کنیم:

- آزادی بیان در تمام شکل‌ها و مظاهر آن، یک حق بنیادی و سلب‌نشدنی فرد است. این آزادی عنصر ضروری موجودیت هر جامعه دموکراتیک نیز به شمار می‌رود.

- هر کس حق جستجو، دریافت و اشاعه آزادانه اطلاعات و افکار را منطبق به ماده 13 عهدنامه آمریکایی حقوق بشر داراست.
- دسترسی به اطلاعات نگهداری شده به وسیله دولت، یک حق بنیادی هر شخص است و دولت‌ها موظفند که اعمال کامل این حق را تضمین کنند.
- سانسور قبلی، مداخله یا فشار مستقیم و غیرمستقیم در مورد نوع بیان عقیده یا اطلاع منتشر شده از طریق هر وسیله ارتباطی شفاهی، نوشتاری، هنری، دیداری یا الکترونی، باید از طریق قانون ممنوع شوند.
- قوانین راجع به حمایت از اطلاعات شخصی، نباید موجب ممانعت یا محدودیت جستجو و انتشار اطلاعات مربوط به منافع عمومی شوند.
- انحصارها یا تسلط‌های مربوط به مالکیت و کنترل وسایل ارتباطی، باید تحت شمول قوانین ضدانحصار قرار داشته باشند.

بخش سوم: تصمیمات و مصوبات «اتحادیه آفریقایی»

«سازمان اتحادیه آفریقایی» از اوایل دهه 1980 به آزادی‌های عقیده، بیان و اطلاعات توجه خاصی پیدا کرد؛ به طوری که علاوه بر پیش‌بینی این آزادی‌ها در «منشور آفریقایی حقوق بشر و خلق‌ها»^۶، اعلامیه‌ای نیز راجع به «اصول مربوط به آزادی بیان» به تصویب رسانید.

شکل (4) - ابزارهای حقوقی «اتحادیه آفریقایی»

1. آزادی‌های عقیده، بیان و اطلاعات در «منشور آفریقایی حقوق بشر و خلق‌ها»

در ماده 9 و 27 این منشور که در سال 1981 در کنیا به تصویب مجمع رؤسای کشورها و دولت‌های آفریقایی رسید، راجع به آزادی‌های بیان و اطلاعات نکات زیر پیش‌بینی گردیده است:

- هر کس دارای حق اطلاعات است.
- هر کس حق بیان و نشر عقاید خود در چارچوب قوانین و مقررات را داراست.
- حقوق و آزادی‌های هر کس با رعایت احترام دیگری، احترام به امنیت جمعی و اخلاق و منافع عمومی اعمال می‌شوند.

Organization of African Union (OAU) - 6
African charter on human and people's rights - 7

2. اعلامیه اصول مربوط به آزادی بیان در آفریقا

در مقدمه این اعلامیه که در سال 2002 مورد تصویب قرار گرفته است، بر اهمیت آزادی بیان در تحکیم دموکراسی و حقوق بشر، تسهیل سوادآموزی، حفظ هویت فرهنگی و پیشبرد توسعه ملی کشورهای آفریقایی تأکید شده است. همچنین بر اهمیت اساسی آزادی بیان به منزله یک حق انسانی فردی، یک سنگ محک دموکراسی و وسیله تأمین احترام به تمام حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی تأکید شده است.

این اعلامیه حاوی 16 بخش است که هر کدام حاوی بندهای مختلفی است. به طور نمونه با ذکر تمامی بخش‌ها، برخی از بندها را مرور می‌کنیم:

1. تضمین آزادی بیان

✓ آزادی بیان و اطلاعات و از جمله حق جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار، به صورت شفاهی، کتبی یا چاپی، به شکل هنری یا از هر طریق ارتباطی دیگر، حتی در فراسوی مرزها، یک حق بنیادی و سلب‌نشده انسانی و یک عنصر ضروری دموکراسی است.

2. مداخله در مورد آزادی بیان

✓ هر گونه محدودیت در مورد آزادی بیان، باید از طریق قانون پیش‌بینی گردد، در خدمت منافع مشروع قرار گیرد و در یک جامعه دموکراتیک ضروری باشد.

3. گوناگونی اطلاعات و عقاید

✓ دسترسی تکرّامیز به رسانه‌ها و وسایل ارتباطی دیگر، از جمله برای گروه‌های آسیب‌پذیر و حاشیه‌ای شده، مانند زنان، کودکان، پناهندگان و همچنین گروه‌های زبانی و فرهنگی.

4. آزادی اطلاعات

✓ هر کس دارای حق دسترسی به اطلاعات مورد تدارک و نگهداری به وسیله سازمان‌های عمومی است.

✓ هر کس دارای حق دسترسی به اطلاعات مورد تدارک و نگهداری سازمان‌های خصوصی را که برای اعمال یا حمایت حق ضرورت دارند، داراست.

5. رادیو و تلویزیون خصوصی

✓ دولت‌ها باید بخش رادیو و تلویزیون متنوع و مستقل خصوصی را مورد تشویق قرار دهند. انحصار دولت در زمینه رادیو و تلویزیون، مغایر حق آزادی بیان است.

6. رادیو و تلویزیون عمومی

✓ استقلال تحریریه‌ای مؤسسات رادیو و تلویزیونی خدمت عمومی، باید تضمین گردد.

7. نهادهای نظام‌دهی رادیو و تلویزیون و ارتباطات دور

✓ فرآیند تعیین اعضای نهاد نظام‌دهی، باید آزاد و شفاف باشد، مشارکت جامعه مدنی را در برداشته باشد و از سوی هیچ‌گونه حزب سیاسی خاصی، تحت کنترل واقع نشود.

8. رسانه‌های چاپی

✓ هیچ نظام ثبت نام رسانه‌های چاپی، نباید به حق آزادی بیان محدودیت‌های تحمیل کند.

9. شکایت‌های رسانه‌ای

✓ خودنظام‌دهی مؤثر بهترین شیوه پیشبرد استانداردهای عالی رسانه‌ای است.

10. پیشبرد حرفه‌ای‌گرایی

✓ حق بیان شخصی از طریق رسانه‌ها و اشتغال به روزنامه‌نگاری، نباید مورد محدودیت‌های قانونی غیراصولی قرار گیرد.

11. جلوگیری از حمله به همکاران رسانه‌ها

✓ حملاتی از قبیل دست زدن به قتل، آدم‌ربایی، ارباب و تهدید علیه همکاران رسانه‌ها و سایر کسانی که حق آزادی بیان خود را اعمال می‌کنند و همچنین تخریب و امحاء تسهیلات و تجهیزات ارتباطی، استقلال روزنامه‌نگاری، آزادی بیان و جریان آزاد اطلاعات برای همکاران را از میان می‌برند.

✓ دولت‌ها موظفند برای جلوگیری از چنین حملاتی، اقدامات مؤثر به عمل آورند و در صورت وقوع آن‌ها، به تعقیب و مجازات عاملان و تدارک‌دهندگان حملات پردازند و امکانات جبران آن‌ها برای آسیب‌دهندگان را فراهم آورند.

12. حمایت از شهرت‌ها

✓ از چهره‌های عمومی باید خواسته شود تا حد بالای انتقادات را تحمل کنند.

13. اقدامات جنایی

✓ دولت‌ها باید تمام محدودیت‌های جنایی مربوط به محتوای رسانه‌ها را به منظور تأمین منافع مشروع عمومی در یک جامعه دموکراتیک، مورد تجدیدنظر قرار دهند.

14. اقدامات اقتصادی

✓ دولت‌ها نباید از قدرت خود در مورد توزیع و انتشار آگهی‌های رسمی به عنوان وسیله مداخله در محتوای رسانه‌ها استفاده نمایند.

15. حمایت از منابع خبری و لوازم و تجهیزات گزارشگری

✓ همکاران حرفه‌ای رسانه‌ها، جز در موارد منطبق با اصولی که در قانون آمده است، نباید به افشای منابع خبری خویش یا قبول بازرسی لوازم و تجهیزات مورد استفاده در کار روزنامه‌نگاری، ملزم گردند.

16. اجرای اصول اعلامیه

✓ دولت‌های امضاکننده «منشور آفریقایی حقوق بشر و خلاقها» باید تمام مساعی لازم را برای اجرا و اثربخشی عملی اصول مذکور، معمول دارند.

بخش چهارم: تصمیمات و اقدامات کشورهای عضو اتحادیه عرب

«اتحادیه عرب»^۸ در سال ۱۹۴۵ از سوی نمایندگان ۶ کشور مصر، عربستان، عراق، اردن، لبنان و سوریه در قاهره تأسیس شد ولی تا سال ۱۹۶۸ درباره حقوق بشر هیچ تلاشی در جهت تصویب قطعنامه‌ای با موضوع حقوق بشر صورت نگرفت. پس از آن هم با وجود تلاش‌هایی که صورت گرفت، اما به دلیل اختلافات بین کشورهای عضو، موفقیتی حاصل نشد تا آنکه در سال ۱۹۹۴ شورای این اتحادیه موفق شدند در جلسه‌ای در سال ۱۹۹۴، توافق دولت‌های عضو برای پذیرش طرح «منشور کشورهای عربی درباره حقوق بشر» را کسب کند. اما این منشور هم از سوی کشورهای عضو اتحادیه عرب که به ۲۲ کشور رسیده بودند، به تصویب نرسید. ده سال پس از آن، متن آن برای انطباق بیشتر با اصول بین‌المللی حقوق بشر، مورد تجدیدنظر قرار گرفت و با مجموعه اصلاحاتی که در منشور مذکور صورت پذیرفت، کیفیت آن بهبود یافت. منتهی در این منشور، هیچ صحبتی از آزادی بیان و اطلاعات آورده نشده بود.

«شورای اتحادیه عرب» از اوایل سال ۲۰۰۳ تحت تأثیر تحولات جدید جهانی و پیشبرد سیاست‌های بین‌المللی مبتنی بر اصول حقوق بشر، اقدام‌هایی برای بازنگری در متن نخستین منشور کشورهای عربی درباره حقوق بشر کردند.

متن جدید «منشور کشورهای عربی درباره حقوق بشر» دارای مقدمه و ۵۳ ماده است. ماده ۳۰ منشور یاد شده، حق هر فرد برای آزادی فکر، وجدان و مذهب را پیش‌بینی نموده است و اعمال این آزادی‌ها به استثنای موارد پیش‌بینی شده در قوانین را مجاز شناخته است.

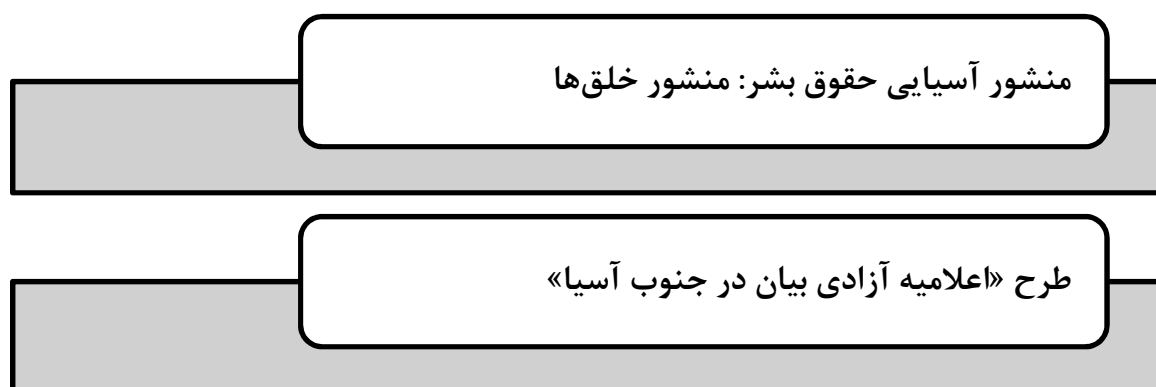
در ماده ۳۲ منشور، حق اطلاع و آزادی قیده و بیان، مورد توجه قرار گرفته است:

Arab League - 8

- منشور حاضر، حق اطلاع و آزادی عقیده و بیان و همچنین حق جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار از طریق هر وسیله ارتباطی، بدون توجه به مرزها را تضمین می‌کند.
- این حقوق و آزادی‌ها باید در انطباق با ارزش‌های بنیادی جامعه اعمال شوند و ممکن است تنها مورد محدودیت‌هایی قرار گیرند که برای تأمین احترام به حقوق یا شهرت دیگران یا حمایت از امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت همگانی و اخلاق عمومی، ضرورت دارند.

بخش پنجم: آزادی بیان و اطلاعات در کشورهای آسیایی

در کشورهای آسیایی، بر خلاف بقیه مناطق که ابزارهای حقوقی آنها در مورد حقوق بشر از سوی دولت‌ها تصویب شده است، انجمن‌ها و سازمان‌های غیردولتی وابسته به جامعه مدنی به تدارک ابزارهای حقوقی پرداخته‌اند. ابزارهای حقوقی کشورهای آسیایی را در شکل (5) مشاهده می‌کنید.

شکل (5) - ابزارهای حقوقی کشورهای آسیایی

1. منشور آسیایی حقوق بشر: منشور خلق‌ها

این منشور که در سال 1998 در کره جنوبی به تصویب رسیده است، حاصل تلاش چندین ساله 200 سازمان غیردولتی است. «منشور آسیایی حقوق بشر» در مقدمه خود ضمن تأکید بر حمایت از مجموعه حقوق بشر، موارد دیگری نظیر «حق زندگی»⁹، «حق صلح»¹⁰، «حق دموکراسی»¹¹، «حق هویت فرهنگی و آزادی وجدان»¹² و... را بدان می‌افزاید.

منشور آسیایی حقوق بشر با تاریخچه‌ای از اقتدارگرایی و آزادی در کشورهای آسیایی و چرایی منشور حقوق بشر توسط سازمان‌های غیردولتی در این قاره بحث را آغاز می‌کند.

⁹ The right of life -

¹⁰ the right of peace -

¹¹ the right of democracy -

¹² The right to cultural identity and freedom of conscience -

بخش‌هایی از این منشور به آزادی بیان پرداخته است که در زیر به آن اشاره شده است:

- ... دولت که اعلام می‌کند مسئولیت اصلی توسعه و رفاه مردم را به عهده دارد، باید انسانی، باز و جوابگو باشد. شرط لازم احترام به حقوق بشر، یک نظام مداراجو و کثرت‌گراست. چنان نظامی که در آن مردم آزادانه دیدگاه‌های فکری خود را بیان کنند و بکوشند تا به این طریق، دیگران را قانع سازند. نظامی که در آن، حقوق اقلیت‌ها محترم شمرده شوند.
- توسعه برای افراد و دولت‌ها نباید به معنای توسعه اقتصادی به کار گرفته شود. منظور از توسعه، عینیت یافتن کامل توان بالقوه شخص انسان است. بنابراین انسان‌ها حق آزادی فرهنگی، آزادی بیان و اشاعه توانایی‌های فرهنگی و فکری خویش را دارا هستند. این حق به معنای حق مشارکت در امور عمومی و اجتماعی است و مؤید آن است که دولت‌ها حق دارند چگونگی سیاست‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی خود را آزادانه و بدون هرگونه منشأ بانفوذ و سلطه‌آمیز، مشخص سازند.

2. طرح «اعلامیه آزادی بیان در جنوب آسیا»

این اعلامیه هم مانند دیگر منشور آسیایی، توافقات بین دولت‌ها نیست بلکه گروهی از متفکران و محققان آسیای جنوبی (شامل کشورهای پاکستان، هند، مالدیو، بوتان، سریلانکا، نپال و بنگلادش) در سال‌های اخیر برای بهبود شرایط پیشرفت و گسترش آزادی بیان و آزادی اطلاعات در کشورهای این منطقه، اندیشه تدوین و تصویب ابزارهای حقوقی منطقه‌ای را دنبال کرده‌اند. کمیته مشترکی از کارشناسان سازمان‌های مختلف توانست در سال 1996 اعلامیه آزادی بیان در جنوب آسیا را منتشر سازد. به طور نمونه به چند مورد از موارد مربوط به آزادی بیان و اطلاعات در این اعلامیه اشاره شده است:

- حق آزادی بیان، شامل حق جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات، یک حق انسانی گرانبهاست که برای برخورداری انسان از سایر آزادی‌های بنیادی در یک جامعه دموکراتیک، جنبه اساسی دارد. حق مذکور، همچنین پیش شرط توسعه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی به شمار می‌رود.
- این حق باید برای هر شخص، بدون توجه به جنسیت، رنگ، طبقه، مذهب، زبان و ریشه‌های نژادی یا اجتماعی، ملیت یا سایر خصوصیات وی، تضمین شود.

- اعمال حق آزادی بیان می‌تواند مورد محدودیت قرار گیرد، اما تنها محدودیت‌هایی که در یک جامعه دموکراتیک، برای امنیت دولت یا امنیت عمومی، برای جلوگیری از جنایت، برای حمایت از سلامت همگانی یا اصول اخلاقی، برای حمایت از شهرت یا حقوق دیگران، برای پیشگیری از افشای عمدی اطلاعات دریافتی به صورت محرمانه یا برای حفظ اقتدار و بی‌طرفی قوه قضائیه ضروری هستند.
- هرگونه تضییق در مورد آزادی بیان، باید از طریق قانون مقرر گردد. قانون مربوط به تضییق این آزادی، باید تا حد امکان بسیار مشخص و بسیار صریح، تدوین شود.

بخش ششم: آزادی بیان و اطلاعات در اعلامیه حقوق بشر اسلامی

«اعلامیه حقوق بشر در اسلام»^{۱۳} در سال 1990 در جریان نوزدهمین اجلاس کنفرانس وزیران امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در قاهره به امضا رسید. ماده 22 این اعلامیه حاوی نکاتی به شرح زیر در خصوص آزادی بیان و اطلاعات است:

- هر انسانی حق دارد نظر خود را به هر شکلی که مغایر با اصول شرعی نباشد آزادانه بیان دارد.
- هر انسانی حق دارد برای خیر و نهدی از منکر بر طبق ضوابط شریعت اسلامی دعوت کند.
- تبلیغات یک ضرورت حیاتی برای جامعه است و سواستفاده و سواستعمال آن و حمله به مقدسات و کرامت انبیا یا به کارگیری هر چیزی که منجر به ایجاد اختلال در ارزشها یا متشت شدن جامعه یا زیان یا متلاشی شدن اعتقاد شود، ممنوع است.
- برانگیختن احساسات قومی یا مذهبی و یا هر چیزی که منجر به برانگیختن هر نوع حس تبعیض نژادی گردد، جایز نیست.

بحث، بررسی و نتیجه‌گیری

پس از توصیف قوانین مربوط به مناطق گوناگون جهان، تأملی هر چند اندک بر نقاط اشتراک و افتراق و برتری‌های هر کدام از اسناد منطقه‌ای بر مناطق دیگر داریم.

به نظر می‌رسد که اسناد اروپایی در مورد آزادی بیان و اطلاعات، در عین پیشگام بودن، پیشتازی خود را حفظ کرده است و به مرور زمان و با ورود تکنولوژی‌های مختلف از جمله تلویزیون فرامرزی، ماهواره، یارانه و اینترنت، نظام حقوقی به روزی را در نظر گرفته است.

شورای اروپا علاوه بر هماهنگ کردن با شرایط روز، به نظر می‌رسد که جزئی‌ترین قوانین حقوق بشر را داراست و به صورت دقیق‌تر از بقیه اسناد منطقه‌ای موارد مربوط به آزادی بیان و اطلاعات و همچنین نقض آن‌ها را مشخص کرده است.

همچنین اسناد اروپایی، تنها اسناد منطقه‌ای هستند که ضمانت اجرای این اسناد را به وسیله نهادهای خاصی تحقق بخشیده‌اند.

اسناد آمریکایی آزادی بیان و اطلاعات هم به نظر می‌رسد که آزادترین قوانین مربوط به آزادی بیان و اطلاعات را دارا هستند.

اسناد آفریقایی آزادی بیان و اطلاعات به دلیل تفکیک بخش‌های مختلف آزادی بیان جالب توجه به نظر می‌رسد و همچنین به دلیل تأکید بر حفظ فرهنگ آفریقایی در کنار دموکراسی.

اسناد اتحادیه عرب به نظر می‌رسد به دلیل وجود نظام‌های اقتدارگرا در این کشورها، با بیشترین زمان ممکن برای تصویب (شاید نزدیک به نیم قرن) مواجه بود. در قوانین تصویب شده توسط این اتحادیه به نظر می‌رسد که فرهنگ کشورهای عرب در نظر گرفته نشده است و سعی بر هماهنگ شدن به اعلامیه‌های جهانی بوده است؛ زیرا در اکثر موارد که نامی از دین و فرهنگ عرب به میان آمده است، به نظر می‌رسد به صورت شعاری بوده و در روح قوانین موجود نمی‌باشد.

در مورد قوانین کشورهای آسیایی، نکته قابل توجه این است که سازمان‌های غیردولتی در خارج از چارچوب دولت‌ها و شاید به منظور وارد کردن فشار به دولت‌های خود سعی در نوشتن نظام حقوق بشر آسیایی کرده‌اند و در واقع جز در سایه این فشار، به نظر نمی‌رسد که دولت‌ها در جهت انجام این نظام حقوقی تلاشی انجام دهند.

به عنوان نتیجه باید بیان کرد که در کل به نظر می‌رسد که اسناد منطقه‌ای به دلیل وجوه اشتراک فرهنگی کشورهای منطقه‌ای تطابق بیشتری با نظامات آن‌ها داشته باشد و دولت‌ها تلاش بیشتری برای انجام این قوانین و مصوبات داشته باشند.

همچنین از این نکته نباید غافل شد که اساس اسناد منطقه‌ای، اسناد اروپایی در مورد آزادی بیان و اطلاعات است که بر پایه «منشور حقوق بشر سازمان ملل» و میثاقین نوشته شده است که البته نسبت به آن‌ها دارای برتری در ضمانت اجرای قوانین است.

منابع

1. معتمدنژاد، کاظم. حقوق ارتباطات، انتشارات دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ دوم: 1388.
2. مولانا، حمید. الگوی مطبوعات و رسانه‌های اسلامی. انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم: 1388.
4. مرکز مالگیری، احمد. «مطالعات بین الملل: محدودیت های اعمال حقوق بشر در حقوق داخلی و کنوانسیون های بین المللی»، مجله مطالعات راهبردی، شماره 26، زمستان 1383
5. هاشمی، سید محمد، «حمایتها و تضمینات حقوق بشر در حقوق داخلی و نظام بین المللی»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره 38، پاییز و زمستان 1382
6. قراچورلو، رزا. «حق آزادی بیان در نظام بین المللی و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، سایت: <http://www.iranbar.com>
7. آزادی بیان، 6 می 2008، سایت <http://america.gov/persian/index.html>